

KNAPP ÉVA

Ágoston Péter *Mennyei követek* (1681) fordításának kiadástörténeti utóéletéhez, 1845–1911*

Martin von Cochem kapucinus szerzetes, a 17. századi délnémet elbeszélő egyházi próza és imádságirodalom jeles művelője munkáinak magyarországi kiadás- és befogadás-történetét kutatva figyeltem fel a szerző *Preces Gertrudianae* című műve Ágoston Péter (1618–1689) jezsuita által készített, először 1681-ben megjelent magyar fordításának korábban nem regisztrált 19–20. századi kiadássorozatára. A fordítás először *Mennyei követek*, majd *Len kötelecske* és *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* címenek látott napvilágot, végül 1845–1911 között *Jó illatú kis rózsáskert* címen, és ennek változatain huszonegy kiadásban került ki a sajtó alól. Azaz a *Jó illatú kis rózsáskert* egy, a 19. század első felétől számos kiadásban megjelent, valójában azonban 17. századi áhítati munka. Az új címadást minden valószínűség szerint egy 1703-tól ugyancsak számos kiadást megért, hasonló című másik imádságoskönyv, a Sigray Erzsébet Róza által fordított *Jó illatú rózsáskert* kelendősége ösztönözte. A címek nagyfokú hasonlósága, valamint a 17. század óta elsősorban a német áhítatirodalomból jól ismert „kis-”, „közép-” és „nagy-” jelzők címbeli használata¹ azt sugallja, hogy a *Jó illatú kis rózsáskert* című összeállítás valamiféle tartalmi kapcsolatban áll a *Jó illatú rózsáskert* című gyűjteménnyel. A valóságban azonban a címen kívül a két munkának nincs köze egymáshoz.

A hosszú időn át keresett *Jó illatú rózsáskert* eladhatósága és a címbeli virág-szimbolika mély beágyazottsága a vallási gondolkodásba, a 19. század közepétől arra ösztönözte az imádságoskönyvek összeállítóit, a nyomdákat és a kiadókat, hogy kihasználva a jól bevált cím reklámértékét, újabb, a *Jó illatú rózsáskert*től tartalmilag eltérő, de ahhoz közel álló című imádságoskönyveket jelentessenek

---

* A tanulmány előzménye: KNAPP Éva, *Martin von Cochem Magyarországon*, Első rész, *Mennyei követek*, *Len kötelecske*, *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve*, Zebegény, Borda Antikvárium, 2014; vö. Uő, „*Ex mellifluis verbis*” *Martin von Cochem (Linus, 1634–1712) imádságoskönyve magyarul (1681) = Prózai kegyességi műfajok a kora újkorban* (Prédikáció, meditáció és imádság), *Studia Litteraria* 52(2013), 3–4, 341–362 (megjelent 2014. szeptember).

¹ Például Martin von COCHEM, *der grosse Baum-Garten* [...], Franckfurt am Mayn, J. M. Bencard, 1687; Uő, *Der Mittlere Baum-Garten* [...], Franckfurt am Mayn, J. M. Bencard, 1691; Uő, *Das kleine Baumgärtlein* [...], Franckfurt am Mayn, 1687. Vö., ROTH, Konradin, *P. Martin von Cochem 1634–1712, Versuch einer Bibliographie*, Koblenz-Ehnebreitstein, 1980.

meg. Ilyen volt például a *Lelki zöld-koszoru* (Pest, Bucsánszky Alajos, 1855), melynek alcímében a kertekben nyíló jó illatú rózsák helyett a „jó illatú virágokkal teljes zöldelő kertekből” kifejezés olvasható. Tárkányi Béla *Új Rózsáskert* címen, „imádságos és énekes könyv kathol. hivek használatára” alcímmel állított össze egy, a *Jó illatú rózsáskerttől* különböző tartalmú imádságoskönyvet (Pest, 1865). *Kis Rózsáskert* címmel, kis nyolcadrét formátumban Nagykanizsán Wajdits József nyomdájában két kiadást (1865, 1871) ért meg egy újabb gyűjtemény, melynek tartalma szintén eltér a Sigray-féle összeállítástól. Munkay János *Jó illatú kis Rózsakert* (Budapest – New York, Steinbrenner Ker. János, [1890?]) és *Ájzatossági virágokkal felszerelt új rózsakert* (Budapest – Winterberg, Steinbrenner J., [1899?]) című, „imakönyv keresztény katolikusok részére” alcímű áhítati munkájának sincs köze tartalmilag a *Jó illatú rózsáskerthez*. A cím további változata ismert Szécsi Ignác (1845–1923) kömlői parasztköltő egyik ponyva-nyomtatványából, *Illatozó rózsás kis kert melyből minden édesség kel* (Budapest, Bartalits Imre ny., 1893) formában. Jelenlegi ismereteim szerint a felsorolt munkákhoz hasonlóan a különféle címvariánsokon 1845–1911 között megjelent további *Jó illatú kis rózsáskert* kiadások sem állnak kapcsolatban a Sigray Erzsébet Róza által németből fordított imádságokból szerkesztett, említett gyűjteménnyel.

Kutatási előzmények

A *Jó illatú kis rózsáskert* című munkával eddig önállóan senki nem foglalkozott. Bán Izabella két dolgozatot készített a *Jó illatú rózsáskertről*, s egy harmadikban is megemlítette, anélkül azonban, hogy közelebb jutott volna a kiadvány eredetének vagy történetének kérdéseire.² Kiadástörténeti munkájában néhány mondatot szentelt a *Jó illatú kis rózsáskerteknek* is.³ Összemosva az általa felhasznált katalógus- és autopszia-adatokat, a jelenség szintjén maradva azt állítja, hogy az „1878-as, 1893-as és 1895-ös kiadások [ti. a *Jó illatú rózsáskert* kiadások] címébe a ’kis’ jelző került bele: *Jó illatú kis rózsáskert*. Valójában már csak a cím emlékeztet az eredeti imakönyvre, már nem emelkedik ki a Jézus Szíve-ájzatosság, szerkezete és tartalma teljesen eltér az 1713-as kiadástól.”⁴ Ezekkel a mondatokkal Bán a *Jó illatú kis rózsáskertet* minden közelebbi vizsgálatot mellőzve egyszerűen belehelyezte a *Jó illatú rózsáskert* kiadástörténetébe. Mindössze három *Jó illatú kis rózsáskert* kiadásra lett figyelmes az Országos Széchényi Könyvtár

² BÁN Izabella, *Állandóság és változás a Jó illatú rózsás kert című imakönyvben* = *Nyelv, irodalom, esztétikum*, szerk. Radvánszky Anikó, Piliscsaba, PPKE BTK, 2011, 36–50; Uő, *Jó illatú rózsás kert*, Egy klarissza eredetű imakönyv kiadásairól = *Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. Bogár Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2012, 23–32; Uő, *Társulati imakönyvek a misztika szolgálatában* = *Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. Bogár Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013, 23–30, itt: 27–28.

³ BÁN 2012, i. m. (2. jegyzet).

⁴ BÁN 2012, i. m. (2. jegyzet) 32.

állományában,⁵ s szerinte ezen a címen Bucsánszky Alajos jelentetett meg először nyomtatványt. *Jó illatú kis rózsáskertet* azonban nem Bucsánszky adta ki első ízben⁶ „1878”-ban,⁷ hanem Czéh Sándor Mosonmagyaróváron és Karsch Károly könyvkötő Pesten 1845-ben.⁸ Téves állítás az is, mely szerint a hivatkozott „1878”-as, valójában 1882-ben megjelent kiadásban „már nem emelkedik ki a Jézus Szíve-ájtatosság, szerkezete és tartalma teljesen eltér az 1713-as kiadástól”. A kiadványok tartalmának ismeretében megállapítható, hogy nem lehet szó semmiféle „kiemelkedés”-ről, mivel a jelzett imádságot az 1882-es kiadás nem tartalmazza. Ami a szerkezet és a tartalom „teljes eltérését” illeti, a valóság az, hogy a *Jó illatú kis rózsáskert* című imádságoskönyvnek semmi köze nincs a Sigray által fordított és szerkesztett *Jó illatú rózsáskertek*hez. A sajátos nyomdai-kiadói gondolkodás révén a *Jó illatú kis rózsáskert* kizárólag címében emlékeztet a Sigray-féle összeállításra. Tartalma – amint ezt a szerkezet- és szövegösszevetés bizonyítja – egészen más. A *Jó illatú kis rózsáskert* címen és ennek címvariánsaival megjelent kiadványok egy másik imádságoskönyv kiadástörténetéhez tartoznak.

Kiadások, címváltozatok, tartalom, szerkezet

Összeállítva a *Jó illatú kis rózsáskert* azonos, illetve közel azonos szerkezetű és tartalmú kiadásainak bibliográfiáját, 1845–1911 között eddig huszonegy kiadást vettem számba. A kiadások megjelenési év, nyomdahely és nyomda szerinti összesítése a következő:

Megjelenési idő	Nyomdahely	Nyomda, könyvkötő
1845	Mosonmagyaróvár	Czéh Sándor
1845	Pest	Karsch Károly könyvkötő
1847, 1853, 1856, 1863, 1864, 1868, 1876	Pest	Bucsánszky Alajos
1882, 1888, 1890, 1892, 1893, 1896, 1896, 1902, 1903, 1907, 1908, 1911	Budapest	Rózsa Kálmán és Neje

⁵ Ismereteim szerint ezzel szemben az Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK) tizenkét különböző kiadást őriz a *Jó illatú kis rózsáskert*ből.

⁶ Bucsánszky először 1847-ben nyomtatott ezen a címen.

⁷ A Bán által hivatkozott példányt nem Bucsánszky, hanem Rózsa Kálmán és neje adta ki. Az OSZK 321.222 jelzetű példánya az OSZK katalógusában tévesen 1878. évi kiadásként szerepel. Elkerülte a figyelmet, hogy az utolsó nyomtatott lap alján a következő olvasható: „Budapest, 1882 Rózsa Kálmán és neje (ezelőtt Bucsánszky A.) könyvnyomdája”. Mindössze a változó ünnepek táblája kezdődik 1878-tól. A Bán által említett másik, 1895-ös kiadás pedig valójában 1896-ban jelent meg. L. KNAPP Éva, *A Jó illatú kis Rózsáskertek bibliográfiája (1845–1911)*, kézirat, 2015.

⁸ L. KNAPP 2015, i. m. (7. jegyzet).

Eszerint Mosonmagyaróváron kívül az összes kiadás Pesten, illetve Budapesten jelent meg. 1847–1911 között *Jó illatú kis rózsáskertet* kizárólag Bucsánszky Alajos, majd veje, Rózsa Kálmán adott ki. A kiadvány négy címváltozata a következő: *Illatozó Kis Rózsás-Kert* (1845), *Kis rózsáskert* (1847, 1853), *Kis jó illatú Rózsáskert* (1856, 1863), *Jó illatú kis rózsáskert* (1864, 1868, 1876, 1882, 1888, 1890, 1892, 1893, 1896, 1903, 1907, 1908, 1911). A cím Bucsánszky révén 1864-től hosszú időre rögzült, ezen Rózsa Kálmán sem változtatott.

A ma ismert legkorábbi, Czéh Sándor nyomdájában megjelent 1845-ös kiadás a „most legújabbban kiadatott” formulával reklámozta magát a címlapon. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy az összeállítás esetleg megjelenhetett ennél korábban is. Másrészt feltételezhető, hogy a „legújabb kiadás” megjegyzés ebben az esetben kizárólag a tartalomra vonatkozik, azaz ismét megjelent egy korábban más címen ismert szövegegyüttes. A feltételezést erősíti, hogy az 1845-ös kiadás tartalommutatója nem közli sem a kötetben megjelent részek, sem az imádságok címét, s e két lehetőség helyett egy harmadik megoldással él: több imádságot közös, a tartalomra utaló címen regisztrál, azaz valamilyen ok miatt elrejtí a részek és az imádságok címét, a következő módon:⁹

Tartalom	Rész cím a kötetben	Szöveg cím a kötetben
Reggeli imádságok Estvéli Könyörgések	17–41. p. Első rész. Reggeli és Estvéli Könyörgések	Reggeli Imádságok Az édes Jézusnak Ajánlás Jézushoz óhajítás Egész napra rendelt jó szándék Istennel tett szövetség Nagyobb szövetség, melyly minden héten megújíttassék, szükséges Imádság a' Bold. Asszonyhoz Az Őrző Szent Angyalhoz Imádság Könyörgés Imádságok előtt Estvéli könyörgések Nagy erejű Hálaadás A' lélektől Számvétel Ajánlás a' Jézus' Szívéhez Szűz Máriához és a' Szentekhez Az Őrző Szent Angyalhoz Álom előtt

⁹ Példaként a kötet nyolc részéből az első rész szövegeanyagát foglaltam táblázatba.

Az összesen nyolc, imádságokat tartalmazó rész után újabb részcím nélkül, bővítésként, miseénekek és egyéb énekek találhatók. A kötet szerkezete és tartalma lényegében azonos a *Mennyei követek*, illetve *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* címeken ismert 17. századi összeállítás szerkezetével és tartalmával.¹⁰

Vajon mi ösztönözte Czéh Sándort arra, hogy egy korábban általa is kiadott¹¹ sikerkönyv-címből vett új címen jelentessen meg egy másik, ugyancsak közismert, számos kiadást megért gyűjteményt?¹² Kevésbé valószínű, hogy pusztán tévedésről van szó. Czéh Sándor (1813–1883) – mielőtt önálló nyomdai vállalkozásba kezdett 1836-ban – 1825 és 1835 között sajátította el a szakmát Győrben a Streibig Nyomdában, Pozsonyban Weber Lajosnál, Székesfehérváron és Veszprém-ben a Számmer Nyomdában, valamint Pozsonyban Belnaynál. E nyomdák közül 1836 előtt Streibig és Számmer adott ki *Jó illatú rózsáskertet* (1829, 1831, 1834), azaz Czéh ismerhette ezt a kiadványt. Míg azonban 1825–1845 között a *Jó illatú rózsáskert*ből huszonhat kiadás jelent meg,¹³ a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve*ből – a pótlásokkal együtt¹⁴ – tizenhat kiadás látott napvilágot. Nyilvánvaló lehetett számára, hogy melyik címen tud jobban eladni egy imádságoskönyvet.

Ugyanakkor ismeretes, hogy mindkét áhítati munka ugyanabban az évben több kiadónál is megjelent. Így például 1838-ban a *Jó illatú rózsáskertet* Budán Gyurián és Bagó, Komáromban Weinmüller, Veszprém-ben Jesztany adta ki, a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvét* Kassán Ellinger, Győrben Streibig, Pesten Trattner és Vácon Plöszl (Plessel) jelentette meg. 1841-ben Czéh Sándor három kiadásban – valójában három különböző címlappal – jelentette meg a *Jó illatú rózsáskertet*¹⁵, s az összesen négy 1841. évi *Jó illatú rózsáskert* kiadással csak egyetlen *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* kiadást (Vác, Plöszl) lehet szembe állítani. Mind-ebből arra következtethetünk, hogy Czéh Sándor pontosan felismerte, mennyire vonzó cím a *Jó illatú rózsáskert*. Ez a felismerés ösztönözhetette arra, hogy néhány évvel később, 1845-ben a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvét* is egy ebből a címből kialakított új címen, *Illatozó Kis Ró-*

¹⁰ KNAPP Éva, *Martin von Cochem Magyarországon*, Első rész, Mennyei követek, Len kötelecske, *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve*, Zebegény, Borda Antikvárium, 2014.

¹¹ 1841-ben három, egymástól eltérő címlappal, két különböző címen (*Illatozó Rózsás-Kert*; *Jó illatú Rózsáskert*) jelentette meg a *Jó illatú rózsáskertet*.

¹² 1845 előtt ezen a címen a pótlásokkal együtt jelenleg huszonhét kiadása ismert. Vö. KNAPP 2014, i. m. (10. jegyzet); KNAPP Éva, *Pótlások és kiegészítések* (Martin von Cochem Magyarországon, első rész, Mennyei követek, Len kötelecske, *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* bibliográfiai részéhez), kézirat, 2015.

¹³ L. KNAPP Éva, *Sigray Erzsébet Róza Jó illatú rózsáskertjének bibliográfiája (1703–1913)*, kézirat, 2015.

¹⁴ KNAPP 2014, 2015, i. m. (12. jegyzet).

¹⁵ Egy további kiadás ugyanebben az évben Szegeden a Grünny nyomdában jelent meg.

zsás-Kertként nyomtassa ki. Ezt a megoldást alkalmazta a könyvkötőként ettől az évtől Pesten vállalkozó Karsch Károly is. Az „ötletet” később egyedül Bucsánszky Alajos kamatoztatta, aki *Kis rózsáskert* (1847, 1853), *Kis jó illatu Rózsáskert* (1856, 1863) és *Jó illatu kis rózsáskert* (1864, 1868, 1876) címváltozatokon jelentette meg *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvét*. 1882–1911 között őt követte utóda, Rózsa Kálmán, a *Jó illatu kis rózsáskert* további kiadásával. Nem zárható ki az sem, hogy a címadásban közrejátszott Czéh Sándor, Karsch Károly és Bucsánszky Alajos ismerete a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve Mennyei követek* című korábbi (1681, 1727, 1767) megjelenéséről, és tudhattak az ebből készült szemelvényes kiadásokról is (*Len kötelecske*, 1720–1768).

A kiadástörténet további sajátossága, hogy 1845–1876 között párhuzamosan jelent meg Martin von Cochem *Preces Gertrudianae*jának Ágoston Péter-féle fordítása *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* és *Jó illatu kis rózsáskert* címen, illetve ez utóbbi 1864 előtt használt variánsain. E párhuzamos kiadások a következők:

Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve	Megjelenés éve	Jó illatu kis rózsáskert
Vác, Plessel Leopold	1845	Mosonmagyaróvár, Czéh Sándor
	1845	Pest, Karsch Károly
	1846	
<u>Pest, Bucsánszky Alajos</u>	<u>1847</u>	<u>Pest, Bucsánszky Alajos</u>
Pest, Bucsánszky Alajos	1848	
	1853	Pest, Bucsánszky Alajos
Komárom, Szigler testvérek	1854	
<u>Pest, Bucsánszky Alajos</u>	<u>1856</u>	<u>Pest, Bucsánszky Alajos</u>
Pest, Bucsánszky Alajos	1857	
Pest, Bucsánszky Alajos	1859	
Pest, Bucsánszky Alajos	1860	
Pest, Bucsánszky Alajos	1860	
Pest, Heckenast Gusztáv	1860	
	1863	Pest, Bucsánszky Alajos
Pest, Bucsánszky Alajos	[é. n.]	
	1864	Pest, Bucsánszky Alajos
Pest, Bucsánszky Alajos	[é. n.]	
	1868	Pest, Bucsánszky Alajos
<u>Budapest, Bucsánszky Alajos</u>	<u>1876</u>	<u>Budapest, Bucsánszky Alajos</u>

A táblázatból nyilvánvaló, hogy egyedül Bucsánszky Alajos volt folyamatosan érdekelt a mindkét címen történő párhuzamos megjelentetésben.

A kiadástörténet jelenleg ismert adatai tükrében szembetűnik három olyan év (1847, 1856, 1876), amikor Bucsánszky eltérő címeken jelentette meg ugyanazt az Ágoston Péter-féle szöveganyagot. Összevetve az 1847. és 1856. évi párhuzamos kiadásokat, megállapítottam, hogy mindkét évben ugyanaz a szedés jelent meg eltérő címeken. Mindkét évben a könyvtesttől eltérő minőségű papírra nyomtatott kétleveles előzék készült eltérő címekkel és címlapelőzésekkel, s a címlap után következő recto oldalakon – figyelmeztetve a címlapok helyes illesztésére – a „Kis Rózsáskert”, illetve a „Gertrudis” felirat olvasható.

A szerkezeti sajátosságok közül a legszembetűnőbb az, hogy az Ágoston Péter által kialakított nyolcrészes szerkezet a részcímeikkel együtt érintetlen maradt:

Mennyei követek, 1681	Rész	Illatozó kis rózsáskert, 1845
Reggeli, és estvéli könyörgések	I.	Reggeli és Estvéli Könyörgések
A Szent Mise áldozattjáról	II.	A' Szent Mise áldozatjáról
A meg-foghatatlan Szent Háromságrol	III.	A' megfoghatatlan Szent Háromságrol
Christus Urunkhoz Könyörgések	IV.	Krisztus Urunkhoz Könyörgések
Boldogságos szüz Mariahoz	V.	Bóldogságos Szüz Máriához
Bűnökből ki térő, és Angyali	VI.	Bűnökből kitérő és angyali
kenyérrel élő emberek könyörgési		kenyérrel élő embereknek könyörgései
Az Isten szenteiről	VII.	Az Isten' szenteiről
Sok féle szükségokbéli könyörgések	VIII.	Sokféle Szükségbéli könyörgések

Bucsánszkyknál ez a nyolcrészes szerkezet 1856-tól tíz részessé alakult át a „bold. szüz Mária szeplőnélküli fogantatásának ünnepére tartandó imádságok” és a „szent keresztútjárás” betoldásával (9. rész: keresztútjárás; 10. rész: a mise részeihez tartozó énekek). 1868 után a mindkét címen megjelent kiadásokban – ugyancsak Bucsánszky révén – visszaállt a nyolcrészes szerkezet: a szeplőtelen fogantatással kapcsolatos imádságok integrálódtak az ötödik részbe, míg a „szent keresztútjárás” a nyolcadik részben kapott helyet. A jelenleg ismert utolsó, 1911. évi kiadás is nyolcrészes, s a részek címe megegyezik az 1681-es *Mennyei követek* kiadás részcímeivel.

A tartalmi összevetésre két szöveget választottam ki:

<i>Mennyei követek,</i> 1681, IV. r. 130. p.	<i>Illatozó kis rózsáskert,</i> 1845, IV. r. 134–135. p
<p>Christus Urunk szenvedésiről könyörgések. [...]</p> <p>II.</p> <p>Oh! Jesus emlékezzél meg az te erőtleneségedről faldalmidrol, mikor az keresztre fel emelttél szenvedtél, fejed tetijg nem lévén benned épség: Mind az által Szent Atyádnak könyörögtél, mondván bocsáss meg nékik, mert nem tudgyák mit mivelnek. Ezért az te szeretetért enged meg, hogy bűneimért eleget tegyek, és bocsánatot nyerjek.</p>	<p>Krisztus Urunk szenvedésiről könyörgések. [...]</p> <p>2.</p> <p>Óh Jézus! emlékezzél meg a' te erőtleneségedről, fájldalmidról, mikor a' keresztre felemelttél, szenvedtél, fejed tetejéig nem lévén benned épség. Mindazonáltal, Sz. Atyádnak könyörögtél, mondván: Bocsásd meg nékiek, mert nem tudják mit mivelnek. Azért a' szeretetért engedd meg, hogy bűneimért eleget tegyek, és bocsánatot nyerjek.</p>

A két imádság szövege teljesen azonos, egyedül az eltérő helyesírási sajátosságok különítik el egymástól a 164 év különbséggel megjelent két változatot. A második példában kibővítettem az összevetést a *Jó illatú kis rózsáskert* általam ismert utolsó kiadásában megjelent imádság szövegével:

<i>Mennyei követek,</i> 1681, V. r. 191–3. p.	<i>Illatozó kis rózsáskert,</i> 1845, V. r. 165–169. p.	<i>Jó illatú Kis Rózsáskert,</i> 1911, V. r. 166–171. p.
<p>Boldog aszony öt epesége vagy Faidalmok öt törei. <i>Mellyek boldog Aszony szívit,</i> <i>Urunk szenvedésekor által</i> <i>verték. [...]</i></p> <p>V.</p> <p>Bánatnak keserü homályába borult szüz Maria; jutatom eszedbe, annak az te fajdalmodnak törít melly szívedet által járta, midőn szent Fiadnak holt testit az keresztfárol, le tötték, és te öldbe vötted szemeid könyhullatásával meg öntözted:</p>	<p>Bóldog asszony öt epedtsége, vagy fájldalmok öt törei, mellyek Bóldog Asszony' szívet, Urunk szenvedésekor általverték. [...]</p> <p>5.</p> <p>Bánatnak keserü homályába borult Szüz Mária, juttatom eszedbe, annak a' te fajdalmadnak törét, melly szívedet átaljárta, midőn Szent Fijadnak holt testét a' keresztfárol, levették, és te öledben vetted, szemeid' könnyhullatásával megöntözted.</p>	<p>Boldogasszony öt epedtsége, vagy fájdalminak öt törei, melyek a Boldogasszony szívét, Urunkszenvedésekor általverték. [...]</p> <p>V.</p> <p>Bánatnak keserü homályába borult szüz Mária! Juttatom eszedbe annak a te fajdalmadnak törét mely szívedet általjárta, midőn szent Fiadnak holttestét a keresztfárol, levették, és te öledbe vetted, szemeid könyhullatásával megöntözted.</p>

<p>Oh! mely keserves kint szenvedett akkor a' szíved, mikor apolgattad tövis koronával liggatot feit, lágyan tapogattad dárdával meg furt oldalát, kezein lábain kegyetlen szegek sebeit szemlélted. Oh! szomorú Anya, hányszor szent Fiadnak, romlott orcáját meg csokoltad: hányszor szívedből forro könyhullásiddal testit meg mosogattad, hány keserves jajgatással halálát meg sirattad. Oh! faidalmas Anya mind ezekért a' te keserves szíved ohaitásiért; kérlek vigasztald meg lelkemet, midőn testemtől el válík; vedd szent karjaidra, és vidd az örök dicsőségbe.</p> <p>Amen.</p>	<p>Óh mely keserves kint szenvedett akkor a' te szíved, mikor ápolgattad tövis koronával meglyukgattatott fejét, gyengén tapogattad dárdával megfűrt oldalát, kezein, lábain, a' kegyetlen szegek' sebeit szemlélted. Oh szomorú Anya! hányszor Szent Fijadnak, romlott orcáját megcsókoltad? Hányszor szívedből forró könyhullatásiddal testét megmosogattad? hány keserves jajgatással megsirattad. Óh fájdalmas Anya! mind ezekért a' te keserves szívednek az ő sok sűrű óhajtásiért kérlek szívemből tégedet vigasztald meg szívemet lelkemet, midőn lelkem az én testemtől elválík vedd sz. karjaidra, és vedd az örök dicsőségbe.</p> <p>Amen.</p>	<p>Oh mely keserves kint szenvedett akkor a te szíved, mikor ápolgattad, töviskoronával meglyukgattatott fejét gyengén tapogattad, dárdával megfűrt oldalát, kezein, lábain a kegyetlen szegek sebeit szemlélted. – Oh szomorú Anya! hányszor szent Fiadnak romlott orcáját megcsókoltad! hányszor szívedből forró könyhullatásiddal testét megmosogattad! hány keserves jajgatással megsirattad!</p> <p>Amen.</p>
---	---	--

Az összevetés szerint Ágoston Péter latinból fordított 17. századi gyűjteménye lényegében szó szerint megegyező, változatlan formában látott nyomdafestéket 230 évvel később, 1911-ben is.

Martin von Cochem egyik megjegyzése szerint a *Preces Gertrudiana*e legfontosabb része, „quinta essentia”-ja a *Testamentum animae* („istenes lélek testamentumja”).¹⁶ A két részes áhítatban a hosszabb szövegű testamentumot annak lezárása, „bepecsételése” követi. A világi végrendeletek mintájára jogbiztosító formulákat használó szöveg az imádkozó testéről, lelkéről és lelki javairól rendelkezik. A testamentum szimbolikus pecsétje Jézus sebei, a mennyei „Camera” fő kancelláriusa Szent János evangélista, assessorai Szűz Mária és a rendelkező szent patrónusai, az őrzés helye a Szentháromság „tárháza,” s nem hiányzik a közismert aláírási formula sem: „Ita testor, ... Indignus Dei famulus ... Manu propria” („Igy vallom, bizonyi-

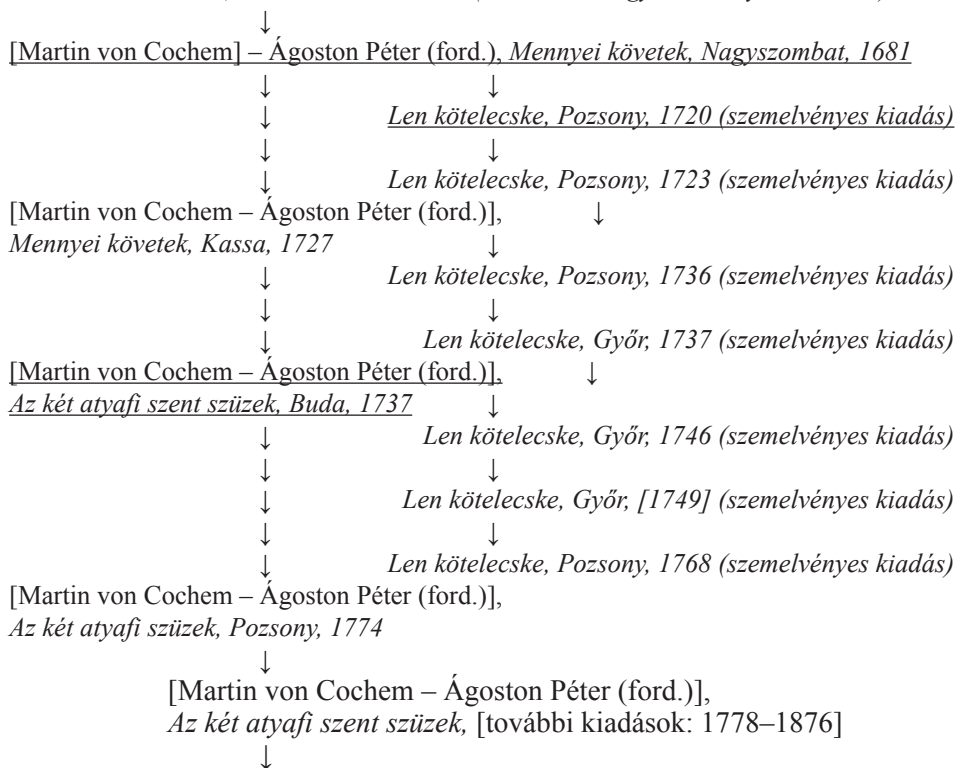
¹⁶ Vö. KNAPP 2014, i. m. (10. jegyzet) 47–48.

tom, én Istennek méltatlan szolgája. Kezem írásával”). Ez az archaikus szemléletet tükröző áhítati szöveg 1864-től kimaradt a *Jó illatu kis rózsáskert*ből, s a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* sem tartalmazza¹⁷ – valószínűleg a megváltozott vallási közízlés miatt. A gyűjtemény egy másik jellegzetes imádsága, a „gyöngykorona” (corolla gemmea, azaz egy Jézushoz címzett „rózsafüzér”) azonban változatlanul része maradt az imádságoskönyvnek egészen 1911-ig.¹⁸

A Jó illatú kis rózsáskert kiadások beillesztése a korábbi, eltérő című kiadások sorozatába

A Martin von Cochem *Preces Gertrudiana*-ja és Ágoston Péter munkássága ismeretében korábban megrajzolt stemmát¹⁹ az újabb kutatási eredmények nyomán tovább bővítettem és pontosítottam a következő formában:

Martin von Cochem, *Preces Gertrudiana*, (1666–1680, egyik latin nyelvű kiadás)

¹⁷ Vö. KNAPP 2014, i. m. (10. jegyzet) 47–51.

¹⁸ Az 1911. évi kiadásban a 99. oldalon kezdődik.

¹⁹ KNAPP 2014, i. m. (10. jegyzet) 31.

[Martin von Cochem – Ágoston Péter (ford.)],
Illatozó Kis Rózsás-Kert, Mosonmagyaróvár, Pest, 1845

[Martin von Cochem – Ágoston Péter (ford.)],
Kis rózsáskert, Pest, 1847, 1853

[Martin von Cochem – Ágoston Péter (ford.)],
Kis jó illatú Rózsáskert, Pest, 1856, 1863

[Martin von Cochem – Ágoston Péter (ford.)],
Jó illatú kis rózsáskert, Pest, 1864; Budapest, [további kiadások:
 1868–1911]

A kibővített stemmából látható, hogy 1845-ben – megváltozott címen – elkezdődött a *Mennyei követek* (1681) újabb, teljes szövegű utóélete. Az 1845–1876 között eltérő címen megjelent párhuzamos kiadások után 1882–1911 között jelenleg tizenkét újabb kiadás ismert *Jó illatú kis rózsáskert* címen.

Illusztrációk

Megvizsgálva a *Jó illatú kis rózsáskertek* egész oldalas illusztrációit, megállapítható, hogy ehhez az imádságoskönyvhöz nem készült előre megtervezett képsorozat. Egyetlen olyan kiadás sem ismert, melynek címében említés lenne a kötethez tartozó képekről, ugyanakkor a szövegbővítésekre folyamatosan felhívták a figyelmet.²⁰

Honnan származnak a kiadásokban található képek? Két forrásvidék lehetséges. Az egyik a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvében* megjelent illusztrációk. Amikor azonban megvizsgáltam ennek a gyűjteménynek a képanyagát, szembetűnt, hogy 1845, a párhuzamos kiadás-sorozat megindulása előtt az utolsó olyan kiadás, melynek címe felhívja a figyelmet a képekre, 1789-ben jelent meg,²¹ s az illusztrált kiadásokban csak a címlapelőzések Gertrúd- és Mechtild-ábrázolásai tekinthetők kiadás-specifikusnak. A másik forrásvidék a címhez ösztönzést jelentő *Jó illatú rózsáskert*-kiadások illusztrációsorozata lehet. Itt a címekben ugyan általában fellelhető az utalás a képekre, a kiadások egy részében azonban nincs illusztráció,²² azaz innen sem kerülhettek át egész oldalas ábrázolások a *Jó illatú kis rózsáskertek*be.

Az egész oldalas illusztráció-sorozatok megjelenése nem az előzmény-kiadá-

²⁰ 1856: „A bold. szűz Mária szeplőnélküli fogantatásának ünnepére tartandó imádságokkal és a szent keresztutjárás módjával meg bővítettett.”

²¹ KNAPP 2014, i. m. (10. jegyzet) 83, nr. 14.

²² 1843: „szép Képmetszéssel” – a kiadásban nincs kép. 1841: „Képekkel meg bővítve kiadott” – a kiadásban nincs kép. 1841: „Képekkel újjítva” – két fametszetes ábrával.

sokkal, hanem Bucsánszky Alajos tevékenységével áll kapcsolatban. Az eltérő című, de azonos tartalmú 1847-es kiadásokat – az eltérő címlapelőzőek és egy belső illusztráció kivételével – ugyanazok az egész oldalas ábrázolások díszítik. A kivétel az első illusztráció (1_{sv}): a *Az két atyafi szent szüzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyvébe* erre a helyre egy imádkozó apáca, a *Kis rózsáskert*be Mária Magdolna képe került. 1856-ban ez a különbség is eltűnt, s a címlapelőzők kivételével az egész oldalas illusztrációk mind megegyeznek a két eltérő című kiadásban. Bucsánszky minden valószínűség szerint úgy adott „önálló arculatot” az általa megjelentetett kiadásoknak, hogy a nyomdakészletéből kiválasztott, a szöveghez többé-kevésbé illeszkedő képeket belekomponálta az összeállításba. Az illusztrációk nem minden esetben kapcsolódnak a kötet részeinek kezdetéhez; elsősorban a szentekhez szóló imádságokhoz illeszkednek, s nem oszlanak el egyenletesen a szövegben.²³

A Bucsánszky-féle címlapelőzőek elsősorban a megcélzott katolikus vásárlók kép-igényét és ízlésvilágát igyekeztek követni. Így például az 1847., 1853. és 1856. évi kiadások címlapelőzőkén Mária immaculata ábrázolások láthatók, melyek a Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról szóló egyházi tanítással és a IX. Piusz pápa által 1854. december 8-án kihirdetett dogmával kapcsolatosak. 1863-tól a földgömbön álló, kígyón taposó Szűz Mária, mint a rózsafüzér királynője jelenik meg a címlapelőzőeken.²⁴ Ezt a megoldást Rózsa Kálmán is átvette és folytatta, majd az 1896-tól megjelent kiadások nagyobb részét több színnyomású címlapelőzőekkel és címlappal látta el. Ezeken a címlapelőzőken rózsafüzéres Szűz Mária-, a címlapokon rózsakoszorúba foglalt Mária immaculata-ábrázolás kapott helyet.

KNAPP, ÉVA

Les éditions tardives (1845–1911) de la traduction des *Envoyés divins* préparée par Péter Ágoston (1681)

L’auteur étudie la série, encore jamais constituée, des éditions parues aux XIXe et XXe siècles de la traduction préparée par le jésuite Péter Ágoston (1618–1689) de l’ouvrage *Presces Gertrudianae* du capucin Martin von Cochem. Le texte avait d’abord vu le jour sous le titre d’*Envoyés divins*, puis de *Cordelette en laine* ou de *Livre de prières des deux soeurs vierges Gertrudis et Mechtildis*. Dans les vingt et une éditions sorties entre 1845 et 1911, il a pris son titre définitif de *Roseaie aromatique*. Il s’agit d’un ouvrage de dévotion composé au XVIIe siècle et republié à maintes reprises au XIXe siècle. L’histoire des éditions de ce livre de prières nous paraît inséparable de celle, bien longue

²³ KNAPP 2014, i. m. (10. jegyzet) 100–111, nr. 31–42; KNAPP 2015, i. m. (7. jegyzet).

²⁴ Itt két képtípus – Szűz Mária a rózsafüzér királynője és a Mária immaculata kontaminálódott. Ugyanez az ikonográfiája figyelhető meg a Bucsánszky-féle *Jó illatú rózsáskert*-kiadások jelentős részében, azzal a különbséggel, hogy Szűz Mária ezeken nem a földgömbön, hanem a holdsarlón áll. Vö. például, Pest, 1867, 1868.

et peu étudiée, de la réception en Hongrie des *Preces Gertrudiane* (1673) de Martin von Cochem. Les éditions parues sous ce titre au XIXe siècle ont conservé, sans modifications d'importance, la structure et le contenu remontant à la collection de Martin von Cochem et transmis par Péter Ágoston (1681). La présentation d'un contenu inchangé dans un nouveau format est un procédé souvent utilisé par les éditeurs du XIXe siècle, qui, motivés par des considérations pécuniaires, n'ont jamais hésité à tromper les lecteurs en donnant des titres falsifiés aux ouvrages de piété.

Keywords: History of Civilisation, Hungary, 19th Century; Book History; Translations; Prayer Books